

COVID-19 KISITLAMALARI SÜRECİNDE LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİLERİN ÇEVİRİMİÇİ EĞİTİM DENEYİMLERİNİN İNCELENMESİ (İLAHİYAT VE İSLAMİ İLİMLER EĞİTİM PROGRAMLARI ÖRNEĞİ) ***Arş. Gör. Dr. Yasemin İPEK*****Arş. Gör. Dr. Vahdeddin ŞİMŞEK******Dr. Öğr. Üyesi Hasan Sözen*******ÖZ**

Bu çalışmada, ilahiyat ve İslami ilimler fakültesi lisansüstü programlarına devam eden öğrencilerin deneyimlemiş oldukları çevrimiçi (online) eğitim ve öğretimle ilgili görüşlerine başvurulmuştur. Çalışmadan elde edilen verilere göre, çevrimiçi ilahiyat/İslami ilimler lisansüstü eğitimlerinin güçlü ve zayıf yönleri belirlenmiş, öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutum düzeylerinin açıklanmış, genel tutumlarının çeşitli değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği ortaya konulmuştur.

Araştırmanın çalışma evreni 2019-2020 bahar dönemi ve 2020-2021 güz eğitim-öğretim dönemlerinde çeşitli üniversitelerin ilahiyat/İslami ilimler alanında lisansüstü eğitim programlarına devam eden ve COVID-19 sınırlamaları nedeniyle çevrimiçi (online) eğitim sürecini deneyimlemiş olan öğrencilerdir.

Çalışmada araştırma yöntemi olarak karma model benimsenmiştir. Araştırmanın nicel boyutu için tarama, nitel boyutu için durum çalışması deseni benimsenmiştir. Veri toplama aracı olarak; kişisel bilgilere dönük soruların yer aldığı form, öğrencilerin lisansüstü ilahiyat/İslami ilimler programları özelinde çevrimiçi öğrenmeye ilişkin görüşlerini almak üzere anket sorularının yer aldığı form ile Usta, İlker ve Okur (2016) tarafından geliştirilen “Çevrimiçi Öğrenme Tutum Ölçeği” gerekli izinler alınarak kullanılmıştır. Ayrıca Çevrimiçi (online) eğitim öğrencisi olduğum lisansüstü eğitim için uygundur.”, “Daha iyi ve etkili bir lisansüstü eğitim için yüz yüze etkileşim gereklidir.”, “Çevrimiçi (online) eğitim lisansüstü eğitimde fırsat eşitliği sağlamaktadır.” ve “Lisansüstü eğitimin tamamını çevrimiçi (online) eğitim yoluyla almak isterdim.” şeklindeki ifadelerden oluşan anket formu kullanılarak öğrencilerin çevrimiçi ilahiyat/İslami ilimler programlarına özel görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Dahası nicel verilerin nitel veriler çerçevesinde tartışılmasını sağlamak üzere, öğrencilerin çevrimiçi eğitim sürecini genel olarak değerlendirmelerine imkân veren açık uçlu soruların bulunduğu bir form uygulanmıştır.

Araştırmada kullanılan veri toplama araçları 200 öğrenciye uygulanmıştır. Uygulama sonucunda elde edilen verilerle ölçeğin güvenilirlik kontrolü sağlanmıştır. Çalışma grubundan elde edilen verilerin analiz edilmesinde SPSS paket programından yararlanılmış, betimsel istatistikler yapılmıştır. Elde edilen bulguların nitel verilerle desteklenmesini sağlamak üzere öğrencilerin alıntılarına yer verilmiştir.

Çalışma bulguları ilahiyat ve İslami ilimler alanında lisansüstü eğitim alan öğrencilerinin uzaktan eğitim algıları; cinsiyet, öğretim elemanlarının çevrimiçi eğitim sistemlerini kullanmaya istekli olma, lisansüstü öğrenim görülen üniversite ile ikamet edilen yerin birbirine göre konumu, devam edilen anabilim dalı türü ile çevrimiçi eğitim sürecinde sahip olunan internet bağlantısı durumu değişkenlerine göre farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Dahası öğrencilerin yüz yüze eğitimi çevrimiçi eğitimden daha etkin ve tercih edilebilir

* Bu makale, 20-23 Mayıs 2021 tarihlerinde Malatya'da gerçekleştirilen "Dijitalleşme ve Din" temalı "Uluslararası İslam ve Yorum - V" adlı kongrede sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi, Denizli, TÜRKİYE; <https://orcid.org/0000-0002-5218-0870>, yaseminipek2004@gmail.com

** Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi, Kırıkkale, TÜRKİYE; <https://orcid.org/0000-0002-3973-850X>, v.simsek@kku.edu.tr

*** Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Bayburt, TÜRKİYE; <https://orcid.org/0000-0002-3141-2994>, hasan.sozen@mail.com

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

görme eğiliminde oldukları saptanmıştır. Ancak ölçekten elde edilen bulgular, anket ifadelerinden elde edilen bulgular ve nitel veriden elde edilen bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde; lisansüstü ilahiyat/İslami ilimler programları için genel çıkarımlarda bulunmak yerine değerlendirmelerin alan odaklı bir yaklaşımla yapılmasının daha makul olduğu anlaşılmıştır. Buna göre hangi derslerin yüz yüze, hangilerinin çevrimiçi eğitim modeline daha uygun olduğunu tespit ederek hibrit uygulamaların işe koşulmasının daha anlamlı olacağı görülmüştür. Öğrencilerin değişen rolleri tekrar gözüne alınarak yetişkin eğitimi kapsamında çevrimiçi süreci yeniden tasarlamak olumlu katkı sağlayabilir. Ayrıca çevrimiçi lisansüstü ilahiyat/İslami ilimler eğitim süreçlerini daha etkin kılmak üzere her bir disiplin için çevrimiçi ders süreçlerine uygun ders materyallerinin geliştirilmesi, yöntem ve tekniklerin gözden geçirilmesi konusunda disiplinler arası çalışmalara duyulan ihtiyaç gündeme getirilebilir. Öte yandan çeşitli seminerler yoluyla uzaktan eğitim programlarıyla ilgili daha fazla deneyim ve tecrübe kazanmaları sağlanabilir. Öğrencilerle birlikte öğretim elemanlarının da uzaktan eğitime ilişkin olumlu tutum geliştirmeleri sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Uzaktan Eğitim, İlahiyat Lisansüstü Eğitim, Öğrenci Tutumları, COVID-19.

THE INVESTIGATION OF ONLINE EDUCATION EXPERIENCES OF GRADUATE STUDENTS DURING THE PROCESS OF COVID-19 RESTRICTIONS (THE CASE OF THEOLOGY AND ISLAMIC SCIENCES EDUCATION PROGRAMS)

ABSTRACT

It is applied of student's opinions who continue their graduate programs on the online (online) education and training in the faculty of school of theology and Islamic sciences in this study. It is obtained data from the study and is used to determine the strengths and weaknesses of online theology/Islamic sciences graduate education, to explain the overall attitude levels of students to online learning, and to determine whether their overall attitude differs according to various variables.

The study universe of the research is students who continued their postgraduate education programs in the field of theology/Islamic sciences of various universities during the spring semester of 2019-2020 and fall 2020-2021 and experienced the online education process due to COVID-19 limitations. In the study, a mixed model is adopted as a research method. Screening for the quantitative dimension and case study for the qualitative dimension of the research are opted. A screening model from quantitative research methods has been preferred and as a data collection tool; the questioner containing questions related to personal information is used with the necessary permissions of the "Online Learning Attitude Scale" developed by Usta, Ilker and Okur (2016) containing survey questions to obtain students' opinions on online learning in the curriculum of graduate theology/Islamic sciences programs. It is used a questionnaire consisting of expressions in the form of students' special views to determine online theology/Islamic sciences programs by using some expression.

This scale used in the research was applied to 200 students who continued their postgraduate education programs in the field of theology/Islamic sciences during the spring semester of 2019-2020 and fall 2020-2021 and experienced the online education process due to Covid-19 limitations. The reliability control of the scale was provided with the data obtained as a result of the application. Descriptive statistics were made in the SPSS package program to analyse the data obtained from the study group. In order to ensure that the findings obtained is supported by qualitative data, the examination quotation statements were included in the qualitative data obtained from the students.

The results of the study has showed that the in the online education process perceptions of distance education of graduate students in theology and Islamic sciences differ according to gender, the willingness of instructor to use online education systems, the position of the university to their residence, the department in progress, and the internet connection status. It has been moreover found that students tend to view face-to-face education as more effective and preferable than online education. However, the scale of the findings from the survey findings and the findings from the qualitative data. They are considered it is understood to be done with more reasonable as a whole when statements; it is understood that the evaluations are made with a space-oriented approach to evaluations instead of general implications for graduate theology/ Islamic science programs.

Accordingly, it is seen that it is even more meaningful which courses are more suitable for face-to-face, which one to run hybrid applications and which ones are more suitable for the online education model. Redesigning the online process within the scope of adult education, taking into account the changing roles of students again, can make a positive contribution. In addition, the need for interdisciplinary studies on the development of course materials appropriate to the online course processes for each discipline and the review of methods and techniques may be raised in order to make online graduate theology/Islamic sciences education processes more effective. They can on the other hand, gain more experience and experience related to distance learning programs through various seminars. Along with students, teachers can also develop a positive attitude towards distance education.

Keywords: Religious Education, Distance Education, Theology Postgraduate Education, Student Attitude, COVID-19.

GİRİŞ

Uzaktan (çevrimiçi) eğitim, dünyada ve Türkiye’de Covid-19 salgınıyla ortaya çıkmış yeni bir eğitim modeli değildir. Temelleri 1700’lü yıllara dayanan ve bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle günümüzdeki anlam ve önemini kazanan uzaktan eğitimin (Holmberg, 1995; Kaya, 2002:9; Özbay, 2015:378), gerek ülkemizde gerekse dünyanın farklı ülkelerinde çeşitli uygulama örnekleri (Mektuplaşma, Radyo ve Televizyon, Açık Üniversite, Telekonferans, İnternet) bulunmaktadır. Türkiye’de başta mektup ve video yoluyla gerçekleştirilen uzaktan eğitim, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesinin faaliyete geçmesiyle farklı bir boyut kazanmış, daha düzenli ve nitelikli bir hale dönüşmüştür (İşman 2011; Kaymakcan vd., 2013; Yıldız, 2016:304).

Uzaktan eğitim, geniş kitlelere eğitim hizmeti götürebilmek, eğitimde fırsat ve imkân eşitliği sağlayabilmek amacıyla farklı mekânlardaki öğretmen ve öğrencilerin, çeşitli iletişim araçları yardımıyla etkileşimde buldukları, eğitim-öğretim faaliyetlerinin karşılıklı olarak gerçekleştirildiği bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Yalın, 2001). Bir başka tanıma göre ise uzaktan eğitim, eğitim ve öğretim sürecinde kaynak ile alıcının farklı ortamlarda bulunduğu, alıcıya yer, zaman, mekân ve yöntem bakımından esneklik olanağı tanıyan planlı ve sistematik bir öğretim teknolojisi uygulamasıdır (Simonson vd., 2003; Uşun, 2006:7). Tüm bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere uzaktan eğitim, bilgisayar ve çoklu ortam teknolojisi aracılığıyla; geleneksel eğitiminin sınırlılıklarını minimize eden, öğrencilerin öğretim faaliyetlerinin dışında kalmasını engelleyen, öğrenene kendi hızında, ilgi ve yetenekleri ölçüsünde öğrenme imkân ve olanağı sunan, zaman ve mekân esnekliği tanıyan planlı ve sistematik bir eğitim uygulamasıdır.

Uzaktan eğitim uygulamaları her ne kadar bazı sınırlılıkları ortadan kaldırırsa da - eğitim sürecinde yaşanan teknik aksaklıklar, ders materyallerinin genellikle uzaktan eğitime uygun olmaması, yüz yüze etkileşimin sağlanamaması, ölçme ve değerlendirme işlemlerinde yaşanan zorluklar gibi nedenlerle – etkililiğinin sorgulanmasına neden olan bir takım sorunları da bulunmaktadır (Yıldız, 2016: 305). Tüm bu değişkenler öğrencilerin uzaktan eğitime dair görüş ve tutumlarına tesir ederken, onların başarılarını ve öğrenme güdülerini de yakından ilgilendirmektedir (Uzun vd., 2013). Öğrencilerin uzaktan eğitimle ilgili görüş ve tutumlarının tespit edilmesi tam da bu noktada önem teşkil etmektedir.

Covid-19 salgınının neden olduğu son değişikliklere kadar ilahiyat ve İslami ilimler lisansüstü programları geleneksel olarak yüz yüze eğitim şeklinde tasarlanmış ve yapılandırılmıştır. Ancak

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

örgün lisansüstü eğitimin kesintiye uğramaması ve pandemi sürecinin en az hasarla atlatılması yönünde alınan kararlar, bütün yükseköğretim kurumlarında olduğu gibi ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerinde de çevrimiçi eğitime geçilmesine neden olmuştur. Bu noktada ilahiyat ve İslami ilimler fakültesi lisansüstü öğrencilerinin pandemi dönemindeki çevrimiçi eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi önemli bir ihtiyacı karşılık gelmektedir. Nitekim ilahiyat ve İslami ilimler fakültesi lisansüstü öğrencilerinin çevrimiçi eğitimle ilgili tutumlarının incelenmesi onların ilgi, ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanmasıyla, bir diğer ifadeyle öğrenen özelliklerinin dikkate alınmasıyla doğrudan ilgilidir. Bu durum ilahiyat ve İslami ilimler fakültesi lisansüstü öğrencilerinin çevrimiçi öğrenmeye yönelik tutumlarının altında yatan nedenlerin ortaya konulması için de önemli görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesinin, uzaktan eğitim sürecinin sağlıklı bir şekilde tasarlanmasına katkı sağlayacağı da düşünülmektedir. Nitekim araştırmadan elde edilen tespitlerin çevrimiçi eğitimin paydaşlarına, bir diğer ifadeyle eğitmenlere ve öğretim tasarımcılarına fikir sağlaması; öğretim kurumlarına yol göstermesi beklenmektedir.

Bu çalışmada, ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerine devam eden lisansüstü öğrencilerinin deneyimlemiş oldukları çevrimiçi (online) eğitim ve öğretimle ilgili görüşlerine başvurulmuştur. Çalışmadan elde edilen veriler, çevrimiçi ilahiyat/İslami ilimler lisansüstü eğitimlerinin güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesinde, öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutum düzeylerinin açıklanmasında, genel tutumlarının çeşitli değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğinin ortaya konulmasında kullanılmıştır.

Buna göre araştırmanın amacı, ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerinde öğrenim gören lisansüstü öğrencilerinin deneyimlemiş oldukları çevrimiçi eğitime yönelik genel tutum düzeylerinin tespit edilmesidir. Ayrıca çalışmada, öğrenci tutumlarının cinsiyete, sınıf düzeyine, yaş durumuna, çevrimiçi eğitim deneyimine, internet bağlantısının çekim gücüne, kullanılan cihaz türüne, bilgilendirme faaliyeti yapılma ve derslere katılım durumuna, altyapı olanakları ile ölçme ve değerlendirme işlemine göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi de amaçlanmıştır. Söz konusu amaçları gerçekleştirmek üzere aşağıdaki araştırma sorularına cevaplar aranmıştır:

- İlahiyat ve İslami ilimler fakültesi lisansüstü programı öğrencilerinin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumları nasıldır?
- İlahiyat ve İslami ilimler fakültesi lisansüstü programı öğrencilerinin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin tutumlarını etkileyen faktörler nelerdir?
- İlahiyat ve İslami ilimler fakültesi lisansüstü programı öğrencilerinin, devam ettikleri programa ilişkin genel değerlendirmeleri nasıldır?

1. YÖNTEM

1.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada bir yöntemden elde edilen bulguların detaylandırılması, sunulması, artırılması veya açıklığa kavuşturulması hususunda farklı bir yöntemle elde edilen bulguların da işe koşulmasına imkân tanınması (Baki ve Gökçek, 2012:4) açısından karma yöntem kullanımı tercih edilmiştir.

Araştırmamızda baskın bir rol alacak nicel bulguların detaylandırılması ve farklı yönlerden ele alınması açısından karma yöntem kullanılacaktır. Bu kapsamda nicel bulguların detaylandırılması ve farklı yönlerden ele alınması açısından karma yöntemin tamamlayıcı yaklaşımına sahip iç içe desen kullanılacaktır. Nitekim eş zamanlı iç içe desenle tasarlanan bu araştırmada nitel veri, araştırmada daha baskın yer alan nicel verilerin anlaşılmasında önemli rol üstelenecektir (Creswell ve Plano Clark, 2015:98; Baki ve Gökçek, 2012:4).

Çalışmanın birincil veri kümesi olarak nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Tarama araştırmalarıyla; kişilerin belirli konulardaki tutum, inanç, görüş, davranış ve beklentilerinin kendi koşulları içinde ve olduğu şekliyle tespit edilmesi amaçlanmaktadır (İslamoğlu ve Alnaçık, 2016:99; Gürbüz ve Şahin, 2014:103). Bu araştırmada da yapılandırılmış soru formları ile ilahiyat ve İslami ilimler fakültesi lisansüstü programı öğrencilerinin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumları ve bu tutumların bazı değişkenlerle ilişkisini betimlemek üzere tarama modelinden yararlanılmıştır.

Çalışmanın ikincil veri kümesi olarak nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseninden faydalanılmıştır. Nitekim hem nicel hem de nitel yaklaşımlı araştırmaların kullanımına elverişli bir model olarak durum çalışması; birden fazla veri toplama yönteminin işe koşulmak istendiği, zengin ya da birbirini teyit edecek veri çeşitliliğine ulaşmanın amaçlandığı çalışmalar için tercih edilebilirdir (Şimşek ve Yıldırım, 2016:73).

1.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın genel evreni, 2019-2020 bahar dönemi ve 2020-2021 güz eğitim-öğretim dönemlerinde İlahiyat/İslami İlimler alanında lisansüstü eğitim programlarına devam eden ve Covid-19 sınırlamaları nedeniyle çevrimiçi (online) eğitim sürecini deneyimlemiş olan öğrencileri kapsamaktadır.

Örneklem grubunun belirlenmesinde olasılıksız örnekleme yaklaşımı kullanılmıştır. Nitekim olasılıklı örnekleme kullanmanın mümkün olmadığı nicel yaklaşımlı araştırmalarda olasılıksız örneklemenin kullanılması mümkün görülmektedir (Creswell, 2017:193). Bazı durumlarda araştırma evreninin kesin sayısının ve bir örneklem çerçeve listesinin tespitinde ya da katılımcılara ulaşmakta güçlük yaşanabilmektedir (Creswell, 2017: 193-194; Gürbüz ve Şahin 2014:129). Bu araştırma da hâlihazırda sosyal bilimler enstitüleri bünyesindeki ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerinde yüksek lisans ve doktora programlarına devam eden öğrencilerin istatistiksel bilgilerine ulaşmada bir güçlükle karşılaşmış ve dolayısıyla olasılıklı olmayan örnekleme yaklaşımının kullanımı tercih edilmiştir. Katılımcılara ulaşmak için olasılıksız örneklemede yaygın olarak başvuru kartopu (Creswell, 2017:129) stratejisinden yararlanılmıştır. Kartopu örnekleme araştırmacının katılımcılara ulaşmada güçlük yaşadığı durumlarda araştırmanın kriterlerine uygun olmak şartıyla çalışma grubuna ulaşması, onların öneri ve yönlendirmeleriyle diğer deneklere ulaşmalarını ifade etmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014:131). Bu araştırmada da araştırma kriterlerine uygun katılımcılara (öğrencilere) ulaşılmış, onlardan alınan referanslarla aynı programlardaki diğer katılımcılara ulaşılmaya çalışılmıştır.

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Araştırmanın nicel boyutuna pandemi sürecinde İlahiyat ya da İslami İlimler lisansüstü eğitim programlarına devam eden 200 katılımcı dahil edilmiştir. Araştırmanın nitel boyutunda ise bu 200 katılımcıdan 42'si yer almıştır. Katılımcılar ile ilgili demografik bilgiler şöyledir:

Tablo 1: Katılımcılara Ait Bazı Demografik Bilgiler

Değişken Türü	Değişken Düzeyi	N	%
Öğrencisi Olduğu Üniversite	Ankara Üniversitesi	71	35,5
	Kırıkkale Üniversitesi	20	10,0
	Süleyman Demirel Üniversitesi	14	7,0
	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	12	6,0
	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	12	6,0
	Pamukkale Üniversitesi	12	6,0
	Marmara Üniversitesi	9	4,5
	Sakarya Üniversitesi	7	3,5
	Kastamonu Üniversitesi	5	2,5
	Uludağ Üniversitesi	5	2,5
	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	4	2,0
	İstanbul Üniversitesi	4	2,0
	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	4	2,0
	Bayburt Üniversitesi	4	2,0
	Erciyes Üniversitesi	3	1,5
	Dicle Üniversitesi	3	1,5
	Necmettin Erbakan Üniversitesi	3	1,5
	İnönü Üniversitesi	2	1,0
	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	1	,5
	Çukurova Üniversitesi	1	,5
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	1	,5	
Kâtip Çelebi Üniversitesi	1	,5	
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1	,5	
Siirt Üniversitesi	1	,5	
Toplam	200	100	
Devam Ettiği Program Türü	Yüksek Lisans	117	58,9
	Doktora	83	41,5
	Toplam	200	100
Öğrenim Dönemi	Ders Dönemi	134	67,0
	Yeterlik Dönemi	11	5,5
	Tez Dönemi	55	27,5
	Toplam	200	100

1.3. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak; kişisel bilgilere dönük soruların yer aldığı form, öğrencilerin lisansüstü ilahiyat/İslami ilimler programları özelinde çevrimiçi öğrenmeye ilişkin görüşlerini almak üzere anket sorularının yer aldığı form ile Usta, İlker ve Okur (2016) tarafından geliştirilen “Çevrimiçi Öğrenme Tutum Ölçeği” gerekli izinler alınarak kullanılmış, çalışma için etik kurul izni alınmıştır.* Çalışmada kullanılan ölçekte 20 madde bulunmaktadır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik

* Bayburt Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu 15.06.2020 tarih ve 10612 sayılı karar.

analizleri, ölçeği geliştirenler tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,90 olarak belirtilmiştir (Usta vd., 2016).

Araştırmada kullanılan bu ölçek, 2019-2020 bahar dönemi ve 2020-2021 güz eğitim-öğretim dönemlerinde ilahiyat/İslami ilimler alanında lisansüstü eğitim programlarına devam eden ve Covid-19 sınırlamaları nedeniyle çevrimiçi (online) eğitim sürecini deneyimlemiş olan 200 öğrenciye uygulanmıştır. Uygulama sonucunda elde edilen verilerle ölçeğin güvenilirlik kontrolü sağlanmıştır. Bu bağlamda ölçek maddeleri arasındaki iç tutarlılık düzeyi tekrar incelenmiş ve bu araştırma için Cronbach's Alpha değeri 0,94 olarak saptanmıştır. Alan yazında, her ne kadar güvenilirlik için 0,7 ve üzeri değerler yeterli görülse de 0,8 ve üstündeki değerlerin tercih edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Pallant, 2017:116). Buna göre, çalışmada kullanılan ölçeğin yeterli düzeyde güvenilir olduğu ifade edilebilir.

Çalışma grubuna uygulanan bu ölçekten elde edilen verilerin faktör yapısını keşfetmek üzere açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Verilerin açımlayıcı faktör analizine uygunluğunu anlamak için öncelikle Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerlerine bakılmıştır. Buna göre ölçekten elde edilen verilerin KMO değerinin 0.935 olduğu ve Barlett değerinin ($p < 0,05$) de anlamlı çıktığı saptanmıştır. Söz konusu test değerleri göz önünde bulundurularak veri yapısının faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çevrim İçi Öğrenme Tutum Ölçeğinde yer alacak faktör sayısını belirlemek üzere Açımlayıcı Faktör Analizi Testi yapılmıştır. Yapılan AFA testi sonucunda faktörlerin öz değerlerine, öz değerlerinin açıkladıkları birikimli varyans miktarına bakılmıştır. Öz değeri en az 1 olan 4 faktörün olduğu ortaya çıkmıştır (bk. tablo 2). Ancak ilk faktörün toplam varyansı tatmin edici bir düzeyde açıkladığı görülmüştür. Bu durum yapının tek faktörlü olarak nitelendirilebileceğini ortaya çıkarmış ve serpilme grafiği ile kararın desteklenmesi sağlanmıştır. Zira ilk faktörün bir sonraki faktörün 2-3 katından fazla olduğu durumlarda yapının tek faktörlü nitelendirilebileceği (Erkuş, 2016, 95) veya birikimli varyans miktarının toplam varyansın %40-%60 arasındaki miktarın açıklandığı yere kadar olan faktörlerin modele dâhil edilmesinin uygun olduğu belirtilmektedir (Karagöz, 2016, 880). Zira tablo 2'de görüldüğü gibi yapılan AFA testinde ilk faktörün kendisinden sonraki faktörün 2-3 katından fazla olduğu ya da toplam varyansın tek başına %48'ini açıkladığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 2: "Çevrim İçi Öğrenme Tutum Ölçeği" Öz Değeri 1 ve Üzerinde Olan Faktörler

Faktör	Özdeğer	Varyans Yüzdesi (%)	Toplam Varyans Yüzdesi (%)
1	9,608	48,041	48,041
2	1,285	6,423	54,464
3	1,090	5,450	59,914
4	1,011	5,055	64,969

Nicel verilerin nitel veriler çerçevesinde tartışılmasını sağlamak üzere, anket formunun son bölümünde öğrencilerin çevrimiçi eğitim sürecini genel olarak değerlendirmelerine imkân veren açık uçlu bir ifadeye yer verilmiştir. Bu ifade yapılandırılmamış olup "Lisansüstü eğitim sürecinde deneyimlemiş olduğunuz çevrimiçi eğitim ile ilgili genel görüşleriniz nelerdir?" şeklindedir. Yapılandırılmamış ve yanıtlanması tercihe bırakılmış bu soru, katılımcıların çevrimiçi eğitim

deneyimleri ile bilhassa dikkat çekmek istedikleri hususları herhangi bir yönlendirme olmaksızın ortaya çıkarması bakımından kayda değerdir.

1.4. Veri Analizi

Bu araştırmada, çalışma grubundan elde edilen verilerin analiz edilmesinde SPSS paket programından yararlanılarak betimsel istatistikler yapılmıştır. Elde edilen bulguların nitel verilerle de desteklenmesini sağlamak üzere öğrencilerden elde edilen nitel verilerden örnek alıntı ifadelerine yer verilmiştir. Nicel analize geçmeden önce “Çevrimiçi Öğrenme Tutum Ölçeği”nden elde edilen veri setine hangi nicel testlerin uygun olabileceğini belirlemek üzere verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Yapılan Kolmogrow-Smirnov normallik testlerinin sonucunda araştırma verilerinin normal dağılım sağlamadığı görülmüştür ($p < ,05$). Dolayısıyla analizlerde parametrik olmayan istatistiksel yöntemler tercih edilmiştir. Bu amaçla veriler araştırmanın alt problemleri doğrultusunda betimleyici analizler (ortalama ve standart sapma) ile parametrik olmayan analizler olan Mann -Whitney U testi ve Kuruskal-Wallis H testi kullanılarak test edilmiş ve anlamlılık düzeyi $p < ,05$ alınmıştır. Öğrencilerin lisansüstü ilahiyat programları özelinde çevrimiçi öğrenmeye ilişkin görüşlerini almak üzere kullanılan anketin her ifadesine katılım düzeylerine ait frekans, yüzde değerlerinin yanı sıra ortalama puanlar ve standart sapma değerleri de hesaplanarak ilgili tablolarda verilmiştir.

Nitel verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz “*araştırma sorularından, araştırmanın kavramsal çerçevesinden ya da görüşmede yer alan boyutlardan yola çıkarak veri analizi için bir çerçevenin oluşturulması*” (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 242) şeklinde karşılık bulmaktadır. Araştırmamızın nitel verilerinin irdelenmesinde ve sınıflandırılmasında nicel bulgularının merkezi rol alması betimsel yaklaşımla analiz edilmesi yönelişini beraberinde getirmiştir. Araştırmanın raporlanması aşamasında katılımcılara ait örnek alıntı ifadelerin seçiminde; nicel bulguların detaylandırılması veya açıklığa kavuşturulmasında etkinliği yüksek olmasının yanı sıra katılımcıların cevap çeşitliliğinin ve olumlu-olumsuz görüşlerinin tutarlı bir şekilde yansıtılması gözetilmiştir.

2. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu çalışmada ilahiyat ve İslami ilimler alanında lisansüstü programlarına devam eden öğrencilerin, COVID-19 sürecinde deneyimlemiş oldukları çevrimiçi eğitim süreci ilgili görüşlerine başvurulmuştur. Bu çerçevede öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumları ve bu tutumları etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca öğrencilerin lisansüstü ilahiyat ve İslami ilimler programları özelinde çevrimiçi eğitimi değerlendirmeleri alınmıştır.

2.1. Öğrencilerin Çevrimiçi Öğrenmeye İlişkin Tutumlarının İncelenmesi

İlahiyat veya İslami ilimler lisansüstü öğrencilerinin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin tutumları iki başlık altında değerlendirilmiştir. Öncelikle öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumları saptanmıştır. Daha sonra öğrencilerin çevrimiçi tutum ölçeğinden aldıkları puanların bazı değişkenlere göre anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığı incelenmiştir. Bu kapsamda öğrencilerin cinsiyet durumu, öğrencilere göre öğretim elemanlarının çevrimiçi (online) eğitim sistemlerini kullanmaya istekli olma durumu, öğrencilerin lisansüstü öğrenim gördüğü üniversite ile ikamet ettiği

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

yerin birbirine göre konumu, devam ettikleri anabilim dalının türü ve çevrimiçi öğrenme süreçlerinde kullandığı internet bağlantısının çekim gücü şeklindeki değişkenler temel alınmıştır.

2.1.1. Öğrencilerin Çevrimiçi Öğrenmeye İlişkin Genel Tutumları

Tablo 3: Öğrencilerin Çevrimiçi Öğrenmeye İlişkin Genel Tutumları

	N	X ²	S.S.
Çevrimiçi Öğrenme Ölçeği Toplam Puanı	200	3,1568	,78725

Öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumuna ait ortalama puanları ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Tablo 3 incelendiğinde öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumlarının orta bir düzeyde olduğu saptanmıştır ($X^2=3,1568$). Bu durum, lisansüstü ilahiyat ve İslami ilimler programlarına devam eden öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumlarının “kararsız” düzeyde olduğu; çevrimiçi eğitime dair tutumlarının yerine göre olumlu veya olumsuz yönde bir eğilim gösterebileceği şeklinde yorumlanabilir.

Selçuk ve diğerleri tarafından 2021 yılında yapılan bir araştırmada da benzer bulguların yer aldığı görülmektedir. İlahiyat lisans öğrencilerinin pandemi süreci çevrimiçi eğitim deneyimlerinin incelendiği bu araştırmada da öğrencilerin çevrimiçi eğitime yönelik tutumlarının kararsız seviyede olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Selçuk vd., 2021:80). Ateş ve Altun’un 2008 yılında, Çiçek ve arkadaşlarının 2020 yılında yaptıkları araştırmalarda da benzer bulguların elde edildiği, öğrencilerin çevrimiçi eğitime yönelik tutumlarının kararsız seviyeye yakın olduğu görülmüştür. Türkiye’de yapılan diğer araştırmalara göre (Ağır, Gür ve Okçu, 2007; Yağan 2021), katılımcılar uzaktan eğitim programlarının hem olumlu hem de olumsuz özellikler barındırdığını düşünmektedirler. Araştırma bulguları ve bunları destekleyici diğer araştırmalar genel olarak değerlendirildiğinde hedef kitlesi değişmekle birlikte çevrimiçi öğrenmenin ne tamamen reddedildiği ne de tamamen benimsendiği söylenebilir. Bu durumu irdelemek üzere nitel verilere başvurduğumuzda, zamansal ve mekânsal esneklik sağlamanın çevrimiçi öğrenmenin tercih edilebilirliğini arttırdığı ortaya çıkmaktadır. Dahası bazı katılımcılar lisansüstü eğitimin hedef kitlesinin yetişkinlerden oluşması ve dolayısıyla sosyal rollerinin çeşitliği açısından çevrimiçi eğitimin daha çok fırsat eşitliği sağlayacağına da dikkat çekmişlerdir. Katılımcıların ilgili ifadelerinden kesitler şöyledir:

“Diğer eğitim kademeleri için durum farklı olsa da lisansüstü için bu ve benzeri saha çalışmalarıyla gündeme gelmeli ve gerekli adımlar atılmalıdır.” (K192, Erkek)

“Yol, zaman yorgunluk vs. olmadı. İş yerimden devamla ilgili izin sıkıntısı yaşıyordum. Bu açıdan iyi oldu benim için. Dolayısıyla çevrimiçi eğitimin daha çok olumlu yönleri var bana göre.” (K003, Kadın)

“Ulaşım sorunu yaşayanların diğer öğrencilerle aynı imkâna sahip olması. Eşitlenme sağlamıştır.” (K080, Kadın)

“Zaman ve mekân bariyerlerinin ortadan kalkması, hız, ekonomiklik, çok fazla içeriğe ulaşma imkânı.” (K014, Kadın)

“Vakit ve imkânlar açısından daha avantajlı buluyorum.” (K129, Kadın)

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

“İşten çıkıp derse yetişme stresim olmadı. Trafikte vakit kaybetmedim. Fiziksel bir yorgunluk yaşamadım”. (K099, Erkek)

“Ders dinlediğim ortamda yalnız olmayı ve daha rahat bir ortamda bulunmayı seviyorum. Çevrimiçi eğitimin bu olanağı sayesinde daha mutlu hissediyorum.” (K075, Kadın)

Örneklem grubu özelinde çevrimiçi öğrenmenin tercih edilebilirliğini artırmanın ve bu yöndeki kararsızlığın yönünü değiştirecek unsurun ise çevrimiçi eğitimin niteliğiyle ve bu süreçte karşılaşılan problemlerin çözümüyle yakından ilişkili olduğu açığa çıkmaktadır. Katılımcıların söz konusu durumu temellendirici ifadeleri şöyledir:

“Bizim çevrimiçi derslerimizde bizler oldukça aktif o nedenle verimli geçti. Ancak sistemsiz kaynaklı zaman zaman sorunlar yaşandı, görüntü ve ses donmaları gibi...” (K111, Erkek)

“Başta internet bağlantısı olmak üzere tamamen teknik bir konu olduğu için ortaya çıkan sıkıntılar daha bağlayıcı oluyor.” (K119, Kadın)

“Motivasyon eksikliği yaşadım; Öğretim materyali ve ders kaynaklarına ulaşamadım, derslere aktif katılım sağlayamadım.” (K056, Kadın)

2.1.2. Öğrencilerin Çevrimiçi Öğrenmeye İlişkin Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi

a) Cinsiyet Durumu

Tablo 4: Öğrencilerin Çevrimiçi Öğrenmeye İlişkin Genel Tutumlarının Cinsiyet Değişkeni Açısından İncelenmesi

Değişken Düzeyi	N	Sıra Ort.	Sıra Toplamı	U	p
Kadın	130	92,61	12039,00	3524,00	,009
Erkek	70	115,16	8061,00		
Toplam	200				

Öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumlarının cinsiyet durumlarına göre değişip değişmediğini ortaya koyabilmek için Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Bu testin sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin cinsiyet durumlarının çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa neden olduğu ortaya çıkmıştır (U=3524,00; p=,009).

Tablo 4’te gruplara ait ortalama puanlar karşılaştırıldığında; erkek öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumlarının, kız öğrencilerden daha olumlu olduğu görülmüştür. Bir diğer ifadeyle cinsiyet durumlarının, öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumları üzerinde belirleyici olduğu nicel bulgulardan hareketle tespit edilmiştir. Benzer bulgulara farklı alanlarda yapılmış çalışmalarda da ulaşıldığı görülmektedir. Özer (2011) tarafından yapılan çalışmada, kadın ve erkek katılımcılar arasında, uzaktan eğitim programı, değerlendirme ve amaç alt boyutlarında erkek öğrencilerin lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Benzer bulgulara Buluk ve Eşitti (2020) tarafından yapılan çalışmada ve Korucu ve Kabak’ın (2020) meta analizi çalışmasında da rastlanmıştır. Çalışmada, araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetleri ile uzaktan eğitim ders

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

memnuniyetleri arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Araştırma bulgularımızı ve bunları destekleyici diğer araştırmalar genel olarak değerlendirildiğinde erkek öğrencilerin kız öğrencilere kıyasla uzaktan eğitim ders memnuniyetlerinin daha fazla olduğu ve bu derslerin etkililiğine daha fazla katıldıkları görülmüştür. Nitekim erkek katılımcıların çevrimiçi eğitimi yeğlediklerini gösteren nitel veriler de mevcuttur. Bu kapsamda “Ben memnun kaldım. Tüm derslere katıldım. Üzerime düşenleri elimden geldiğince yaptım o nedenle benim için güzel bir tecrübe oldu. Bütün eğitim böyle olabilir.” (K177, Erkek) ve “...çok rahat stressiz bir şekilde geçirdiğim bir dönem oldu. Böyle devam etmesini isterim doğrusu.” (K114, Erkek) ifadelerine yer verilebilir.

Kadın katılımcıların çevrimiçi eğitim süreçlerine ilişkin tutumlarının erkeklere oranla daha zayıf olma nedenleri irdelendiğinde, kadınların toplumsal rollerinin çevrimiçi eğitim süreçlerine de yansdığı ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin söz konusu durumu açığa çıkardığı örnek açıklamaları şöyledir.

“Bayan olarak ev ortamın müsait olmaması, dikkatimizi verememe, internetin kesilmesi ve bu yüzden hocaların bazı konuşmalarını kaçırılmaz olumsuz bir durum olarak görüyorum.” (K005, Kadın)

“Normal şartlarda online eğitim bir avantaj sağlasa da pandemi sürecinde biz çocuklu annelerin olduğu bir evde eğitime devam etmek oldukça zordur.” (K067, Kadın)

b) Öğretim Elemanlarının Çevrimiçi (Online) Eğitim Sistemlerini Kullanmaya İstekli Olma Durumu

Tablo 5: Öğrencilerin Çevrimiçi Öğrenmeye İlişkin Genel Tutumlarının Öğretim Elemanlarının Çevrimiçi (Online) Eğitim Sistemlerini Kullanmaya İstekli Olma Durumuna Göre İncelenmesi

Değişken Düzeyi	N	Sıra Ort.	Gruplar Arası Fark
1-Hayır	78	74,78	
2-Kararsızım	59	103,69	3 ve 1
3-Evet	63	129,36	3 ve 2
H: 31,26; Sd: 2; P: ,000			2 ve 1

Öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumlarının, öğretim elemanlarının çevrimiçi (online) eğitim sistemlerini kullanmaya istekli olma durumuna göre değişip değişmediğini belirlemek üzere Kruskal Wallis-H testi yapılmıştır. Tablo 5’te bu kapsamda yer alan sonuçlar incelendiğinde öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumlarının öğretim elemanlarının çevrimiçi (online) eğitim sistemlerini kullanmaya istekli olma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı ortaya çıkmıştır (H=31,26; SD=2; P=,000). Grupların sıra ortalama puanları dikkate alındığında, en yüksek puanı öğretim elemanlarının çevrimiçi (online) eğitim sistemlerini kullanmaya istekli olduklarını düşünen öğrencilerin; en düşük puanı ise öğretim elemanlarının istekli olduklarını düşünmeyen öğrencilerin aldığı görülmektedir. Farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere ikili gruplar arasında Mann-Whitney U testi gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu testin sonuçları incelendiğinde ikili grup karşılaştırmalarında öğretim elemanlarının çevrimiçi (online)

eğitim sistemlerini kullanmaya daha istekli olduklarını düşünen öğrencilerin lehine olduğu görülmüştür.

Aydın vd. tarafından gerçekleştirilen araştırmada da uzaktan eğitim faaliyetinin niteliğini belirlemede öğretim elemanın çok yönlü yeterliklerinin belirleyiciliğine dikkat çekilmiştir. Çalışmada bu kapsamda uzaktan öğreticilerin sahip olması gereken yetkinlikler olarak; yeni teknolojik araçları kullanma, derslerinde hedef ve kazanımlara uygun öğretim faaliyetleri gerçekleştirme, tüm ders sürecini planlama, uzaktan iletişim kanallarını kullanarak ders anlatımlarında uygun yöntem ve teknikleri kullanma, kendi alanlarındaki güncel gelişimleri takip ederek mesleki gelişimlerine katkıda bulunma, yürüttükleri ders sürecinde gerek öğrencilerle olan iletişimleri gerekse derslerinde içerik kullanımlarında etik kurallara uyma, buldukları kurumlara karşı sorumluluklarını bilme; dersin kazanımlarını sağlama konusunda uygun değerlendirme araçlarını (anket, çevrimiçi quiz, kahoot vb) ve uygun alternatif ölçme tekniklerini (akran değerlendirmesi, e-portfolyo vb.) kullanma şeklindeki özelliklere yer verilmiştir (Aydın vd., 2021). Nitekim çalışma grubumuzdaki bir katılımcının çevrimiçi öğrenme süreçlerini değerlendirmede öğretim görevlisini merkeze alması açısından “*Bu dönem güzel bir eğitim aldığımızı düşünüyorum fakat uzun bir süre online ders almanın öğrenci ile öğretmen arasındaki bağı kopardığı için olumlu sonuçlar doğuracağını düşünmüyorum.*” (K134, Kadın) şeklindeki açıklaması da dikkat çekicidir. Öğretim elemanlarının niteliklerinin öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin tutumlarını yükselttiği ya da tersi bir okuma ile öğretim elemanlarının yetersiz görülme durumunda tutumlarının zayıfladığını gösteren nitel verilerle de karşılaşılmıştır. Bu konuyu örnekleyici açıklamalardan bazıları şunlardır:

“Zannedersen süreçte en önemli şey alt yapı kadar hocalar da. Eğer hocalar etkili ve verimli bir çevrimiçi eğitim yapabilirse süreç başarılı oluyor, diğer türlü zor gibi.” (K009, Kadın)

“Soru sorulduğunda konunun aşırı dağılması bilgisayar veya elektronik araç iletişim kurmada bir duvar görevi görüyor gibi konunun dağılması dersi toplamada zorluk oluşturuyor. Ama buna rağmen normal eğitime göre konu daha az dağıldı. Kısacası soru sorma ile ortaya konuşulacak konu çıkması doğru orantılı ama bu konunun dağılmasında hoca kontrolü normal eğitimde daha iyi olabiliyor sanki.” (K195, Erkek)

“...hocaların zamanın kısıtlı olmasından dolayı dersi daha verimli anlatmaya çalışmaları daha iyi oldu.” (K046, Kadın)

“Bence ne hocalar ne de öğrenciler tam anlamıyla adapte olamadılar. Bu yüzden yüz yüze eğitim gibi verimli geçmedi. Benim hocalarım tüm dönem boyunca sadece 4 ders yaptılar. Her biri birer saat fakat bunun ilk 10 dakikası zaten iletişim problemiyle geçti. Yapılması gereken derslerin büyük çoğunluğu yapılmadı.” (K082, Erkek)

“Bu konuda hocalarımız çok hassas davrandı ve derslerimiz hiç aksamdan devam etti. Dönem başında belirlenen program çerçevesinde mümkün olan en yüksek verimi aldığımızı düşünüyorum.” (K113, Erkek)

c) Lisansüstü Öğrenim Görülen Üniversite İle İkamet Edilen Yerin Birbirine Göre Konumu**Tablo 6: Öğrencilerin Çevrimiçi Öğrenmeye İlişkin Genel Tutumlarının Lisansüstü Gördüğü Üniversite ile İkamet Ettiği Yerin Birbirine Göre Konumu Açısından İncelenmesi**

Değişken Düzeyi	N	Sıra Ort.	Gruplar Arası Fark
1- Lisansüstü eğitim gördüğüm şehirde ikamet ediyorum	107	93,21	
2-Lisansüstü eğitim gördüğüm şehirde ikamet etmiyorum ancak ulaşım sıkıntısı da yaşamıyorum	52	97,15	
3-Lisansüstü eğitim gördüğüm şehirde ikamet etmiyorum ve ulaşım sıkıntısı yaşıyorum	41	123,76	3 ile 1,2
H: 8,49; Sd: 2; P: ,014			

Tablo 6’da öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumlarının lisansüstü öğrenim gördüğü üniversite ile ikamet ettiği yerin birbirine göre konumu açısından değişip değişmediğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu kapsamdaki Kruskal Wallis-H testi sonuçları incelendiğinde öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumlarının öğrenim gördüğü üniversite ile ikamet ettiği yerin birbirine göre konumu açısından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı ortaya çıkmıştır (H=8,49; SD=2; P=,014).

Grupların sıra ortalama puanları dikkate alındığında, en yüksek puanı lisansüstü eğitim gördüğü şehirde ikamet etmeyen ve ulaşım sıkıntısı yaşayan grubun; en düşük puanı ise lisansüstü eğitim gördüğü şehirde ikamet eden grubun aldığı görülmektedir. Farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere ikili gruplar arasında Mann-Whitney U testi gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu testin sonuçları incelendiğinde lisansüstü eğitim gördüğü şehirde ikamet etmeyen ve ulaşım sıkıntısı yaşayan grubun, lisansüstü eğitim gördüğü şehirde ikamet eden veya ulaşım sıkıntısı yaşamayan öğrencilere göre çevrimiçi öğrenmeye ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür. Öğrencilerin lisansüstü öğrenime devam ettiği üniversite ile ikamet ettiği yerin birbirine göre konumunun tutumları üzerinde etkili olduğunun izleri nitel verilerde de sürdürülebilir. Özellikle lisansüstü grupta çevrimiçi süreçlerin yetişkin bir grup olması ve sosyal rollerinin çeşitliliği bakımından beraberinde büyük avantaj sağladığını doğrudan ifade eden veya ilgili bulguyu destekleyen bazı açıklamalar şunlardır:

“Tarihin hiçbir zamanında 24 yaşını geçmiş insanların belli bir eğitimi almak için bir yere toplanması gerekliliği yoktu. Lisansüstü eğer sosyal bilimlerde yapılıyor ise yüz yüze eğitim gevşetilebilir. Yani online eğitim ile örgün eğitim arası bir sistem uygulanabilir.” (K035, Erkek)

“Genel itibariyle olumlu buluyorum, mekânsal değişimin olmaması herhangi bir olumsuzluk oluşturmamaktır.” (K089, Erkek)

“Gidiş geliş zorunluluğu olmadığı için zaman açısından avantaj sağlamaktadır. Dolayısıyla büyük bir rahatlık.” (K111, Erkek)

“Uzak yerlerden derse gelmek durumunda olan bireylerin ders kaçırmaya sebep olan faktörlerden en az birinin ortadan kalkması nedeniyle olumlu buluyorum.” (K079, Kadın)

d) Devam Edilen Anabilim Dalı Türü

Tablo 7: Öğrencilerin Çevrimiçi Öğrenmeye İlişkin Genel Tutumlarının Lisansüstü Eğitimlerine Devam Ettikleri Bölüme Göre İncelenmesi

Değişken Düzeyi	N	Sıra Ort.	Gruplar Arası Fark
1-Temel İslam Bilimleri	50	81,87	
2-Felsefe ve Din Bilimleri	132	105,34	2 ve 1
3-İslam Tarihi ve Sanatları	18	116,72	3 ve 1

H: 7,52; Sd: 2; P: ,023

Tablo 7’de öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumlarının devam ettikleri anabilim dalının türüne göre değişip değişmediğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu kapsamdaki Kruskal Wallis-H testi sonuçları incelendiğinde öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumlarının devam ettiği anabilim türüne göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı ortaya çıkmıştır (H= 9,66; SD=2; P=,008).

Grupların sıra ortalama puanları dikkate alındığında, en yüksek puanı İslam Tarihi ve Sanatları bölümündeki öğrencilerin; en düşük puanı ise Temel İslam Bilimleri Bölümündeki öğrencilerin aldığı görülmektedir. Farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere ikili gruplar arasında Mann-Whitney U testi gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu testin sonuçları incelendiğinde İslam Tarihi ve Sanatları Bölümündeki öğrencilerin ile Felsefe ve Din Bilimleri Bölümündeki öğrencilerin, Temel İslam Bilimleri Bölümündeki öğrencilere göre çevrimiçi öğrenmeye ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür. Buna göre devam edilen anabilim dalı türünün, öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumlarını anlamlı düzeyde farklılaştırdığı nicel verilerle ortaya konulmuştur. Nitekim benzer bulgulara farklı alanlarda yapılmış çalışmalarda da ulaşıldığı görülmektedir. Özer (2011) tarafından yapılan çalışmada, bilgisayar mühendisliği ve endüstri mühendisliğinde öğrenim gören öğrenciler arasında, uzaktan eğitim programı ve içerik, süreç alt boyutuna ilişkin görüşlerinde anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre ortalamalar incelendiğinde, bilgisayar mühendisliği öğrencilerinin uzaktan eğitimin süreç alt boyutuna, endüstri mühendisliği öğrencilerine göre daha olumlu baktıkları görülmektedir. Gündüz (2013) tarafından yapılan çalışmada, eğitim fakültesinde öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri bölümlere göre uzaktan eğitim algılarının anlamlı bir farklılık gösterdiği saptanmıştır. Nitekim ilahiyat programlarının çevrimiçi eğitimle alınmasında ders ya da alan bazlı düşünülmesi gerektiğine işaret etmesi açısından bir katılımcının “*İlahiyat eğitiminin uygulamaya dönük dersleri ile teorik dersleri arasında ayırım yapılması ve hatta teorik derslerin de kendi içinde örgün eğitim gerekliliğine göre tasnif edilmesi gerekirdi.*” (K067, Kadın) şeklindeki ifadesi kayda değerdir. Benzer yönde bir diğer ifade “*...bazı dersler online olabilir, bazıları da muhakkak yüz yüze olmalıdır. Kısmi olarak uygulanabilir.*” (K100, Kadın) şeklindedir. Katılımcıların çevrimiçi eğitim deneyiminin ders veya alan bazlı değerlendirilmesinin daha uygun görüneceğini ifade eden diğer açıklamaları şunlardır:

“*Derslerin büyük bir kısmının bu şekilde çevrimiçi olarak işlenebileceğini düşünüyorum.*” (K088, Erkek)

“*Konular üzerinde fikir alışverişi tam anlamıyla gerçekleştirilemediği için çevrimiçi eğitimi kendi programıma çok uygun bulmuyorum.*” (K103, Kadın)

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

“Türk Din Musikisi alanı için, öğretim üyeleri ile daha çok paylaşım ve senkronize çalışmalar gerekmektedir bu açıdan ses senkronizasyonuna imkân vermemesi bir dezavantajdır. Türk Din Musikisi alanı açısından yetersiz fakat diğer alanlar için belki daha kolaylaştırıcı olabilir.” (K022, Kadın)

“İlahiyat derslerinin çevrimiçi (online) eğitime uygun olmaması, Arapça gibi. Derslere aktif katılım sağlayamadım. Ölçme ve değerlendirme işleminin geçerli ve güvenilir olmaması motivasyonumuzu düşürdü.” (K127, Kadın)

e) Çevrimiçi Eğitim Sürecinde Sahip Olunan İnternet Bağlantısının Niteliği

Tablo 8: Öğrencilerin Çevrimiçi Öğrenmeye İlişkin Genel Tutumlarının Çevrimiçi Eğitim Sürecinde Sahip Olduğu İnternet Bağlantı Gücüne Göre İncelenmesi

Değişken Türü	Değişken Düzeyi	N	Sıra Ort.	Gruplar Arası Fark
d) Çevrimiçi (online) eğitim sürecinde sahip olduğu internet bağlantı durumu	1-Zayıf İnternet Bağlantısı	18	83,83	3 ile 1, 2
	2-Orta İnternet Bağlantısı	110	92,32	
	3-Güçlü İnternet Bağlantısı	72	117,16	
	H: 9,66	Sd: 2	P: ,008	

Tablo 8’de öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumlarının çevrimiçi (online) eğitim sürecinde sahip oldukları internet bağlantı çekim gücüne göre değişip değişmediğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu kapsamdaki Kruskal Wallis-H testi sonuçları incelendiğinde öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumlarının devam ettikleri anabilim türüne göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı ortaya çıkmıştır (H=7,52; SD=2; P=,023).

Grupların sıra ortalama puanları dikkate alındığında, en yüksek puanı güçlü internet bağlantısına sahip öğrencilerin; en düşük puanı ise zayıf internet bağlantısına sahip öğrencilerin aldığı görülmektedir. Farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere ikili gruplar arasında Mann-Whitney U testi gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu testin sonuçları incelendiğinde güçlü internet bağlantısına sahip olduğunu düşünen öğrencilerin, orta ve zayıf düzeydeki internet bağlantısına sahip olduğunu düşünen öğrencilere göre çevrimiçi öğrenmeye ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür. Benzer bulguların Genç ve Ergin’in 2020 yılında lisansüstü öğrencilerini kapsayan çalışmasında da yer aldığı ve bu kapsamda internet kaynaklı sıkıntılarının ve sistemsel-teknojik sorunların öğrencilerin uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin olumsuz görüş geliştirmelerinde belirleyici olduğuna yer verildiği görülmektedir. Çalışmanın nitel bulgularında öğrencilerin teknolojik sıkıntılara dikkat çeken bazı örnek ifadeleri şunlardır:

“Her an ve her yerden ulaşılabilir olması büyük avantaj sağlamasına rağmen internette kopmaların olması derslerde motivasyon eksikliğine neden oluyor.” (K049, Erkek)

“Başta internet bağlantısı olmak üzere tamamen teknik bir konu olduğu için ortaya çıkan sıkıntılar daha bağlayıcı oluyor.” (K119, Kadın)

“Elektrik ve internete bağlı olmak kaygı oluşturuyor ya ders ya da sınav esnasında kesilirse/ bozulursa diye.” (K154, Kadın)

2.2. Öğrencilerin İlahiyat Lisansüstü Programlarını Çevrimiçi Öğrenme Açısından Değerlendirmeleri

Bu başlıkta öğrencilerin devam ettikleri ilahiyat ve İslami ilimler programlarına ilişkin değerlendirmeleri ele alınmıştır. Öğrencilere; “Çevrimiçi (online) eğitim öğrencisi olduğum lisansüstü eğitim için uygundur.”, “Daha iyi ve etkili bir lisansüstü eğitim için yüz yüze etkileşim gereklidir.”, “Çevrimiçi (online) eğitim lisansüstü eğitimde fırsat eşitliği sağlamaktadır.” ve “Lisansüstü eğitimin tamamını çevrimiçi (online) eğitim yoluyla almak isterdim.” şeklindeki ifadeler yönlendirilmiştir. Araştırmada bu yönde elde edilen veriler incelenmiş, öğrencilerin çevrimiçi ilahiyat/İslami ilimler programlarına özelindeki görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda öğrencilerin lisansüstü ilahiyat/İslami ilimler programlarına ilişkin tutumlarını belirlemek üzere kullanılan anketin her bir ifadesine ait ayrı ayrı ortalama puanlar ve standart sapma değerleri hesaplanmış ve tablo 9’da gösterilmiştir:

Tablo 9: Öğrencilerin Anket Maddelerinden Aldıkları Ortalama Puan ve Standart Sapma Değerleri

Anket Maddeleri	N	X ²	S.S.
a) Çevrimiçi (online) eğitim öğrencisi olduğum lisansüstü eğitim için uygundur.	200	3,1850	1,19074
b) Daha iyi ve etkili bir lisansüstü eğitim için yüz yüze etkileşim gereklidir.	200	4,1200	1,01526
c) Lisansüstü eğitimin tamamını çevrimiçi (online) eğitim yoluyla almak isterdim.	200	2,4600	1,29878

Tablo 9’a göre öğrenciler ilahiyat ya da İslami ilimler lisansüstü programlarının çevrimiçi eğitimini orta düzeyde benimsemektedirler. Öğrencilerden söz konusu deneyimlerinden hareketle çevrimiçi-yüz yüze eğitim karşılaştırması yapmalarına olanak veren maddeler (b ve c) irdelendiğinde yüz yüze eğitimi çevrimiçi eğitimden daha etkin ve daha tercih edilebilir gördükleri sonucuna ulaşılmıştır.

Aşağıda öğrencilerin anketin her bir maddesine katılım düzeylerini ayrı ayrı gösteren frekans ve yüzde değerleri de tablolar halinde rapor edilmiştir. Söz konusu nicel bulguların anlamlandırılması, detaylandırılması ve farklı yönlerden ele alınmasına imkân sağlamak üzere akabinde katılımcılara ait nitel değerlendirmelere de yer verilmiştir.

a) Çevrimiçi (Online) eğitim öğrencisi olduğum lisansüstü eğitim için uygundur.**Tablo 10: Öğrencilerin “Çevrimiçi (Online) Eğitim Öğrencisi Olduğum Lisansüstü Eğitim İçin Uygundur.” İfadesine Katılım Düzeylerine İlişkin Frekans ve Yüzde Değerleri**

Katılım Düzeyi	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	29	14,5	14,5
Katılıyorum	57	28,5	43,0
Kararsızım	55	27,5	70,5

...	(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)		
Katılmıyorum	40	20,0	90,5
Kesinlikle Katılmıyorum	19	9,5	100,0
Toplam	200	100,0	

Tablo 10 incelendiğinde lisansüstü ilahiyat programlarının çevrimiçi öğrenmeye uygunluğu konusunda katılımcı öğrencilerin % 56'sının olumlu, % 29,5'inin olumsuz yönde görüş belirttiği ve % 27,5'inin ise kararsız kaldığı saptanmıştır. Buna göre lisansüstü ilahiyat programlarının çevrimiçi öğrenmeye uygunluğu konusunda; olumlu kanaat belirtenlerin, olumsuz kanaat belirtenlere göre çoğunlukta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bulgulara farklı alanlarda yapılmış çalışmalarda da ulaşıldığı görülmektedir. Maushak ve Ellis'in (2003) lisansüstü öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarını inceledikleri bir çalışmada; öğrenciler, uzaktan eğitimin öğretimin çeşitli kademelerinde örgün eğitime göre daha uygun olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların ilahiyat programlarının lisansüstü eğitim düzeyinde çevrimiçi süreçlerine uygunluğunu ortaya koydukları açıklamalardan bazıları şunlardır:

"Lisansüstü ilahiyat eğitiminin sözel bir alan olması sebebiyle online platformlara taşımaya müsait olduğunu düşünüyorum". (K054, Kadın)

"İlahiyat dersleri görsele dayalı uygulamaların gerekli olmadığı bir alan olması açısından çevrimiçi eğitime en müsait alanlardan biri gibi gözükmektedir. Fakat çevrimiçi eğitim ciddi bir motivasyon kaybına neden olduğu için ilahiyat eğitimi de etkilemektedir." (K172, Kadın)

"Normal süreçte ulaşımdan dolayı katılamadığım derslere çevrimiçi eğitimde devamlı ve düzenli bir şekilde katıldım. Yüz yüze işlenen derslere göre online derslerde daha fazla materyal kullanıldı (slayt, film vb.). Lisansüstü öğrencilerine not belirlemek için sınav yapmak yerine ödevler yaptırılması, öğrenciyi tez dönemine hatırlamakta daha fazla yardımcı oluyor." (K130, Kadın)

Diğer taraftan online bir lisansüstü eğitim hakkında olumsuz görüş bildiren öğrenciler de olmuştur. Lisansüstü ilahiyat programlarını çevrimiçi olarak deneyimleyen bu öğrencilerin ilgili açıklamaları dikkate alındığında, ilahiyat programlarından teorik katkı yanı sıra pratik katkı beklentisinde oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle de yüz yüze eğitimi daha etkin gördükleri anlaşılmaktadır. Öğrencilerin yüz yüze eğitimi çevrimiçi eğitimden daha etkin gördükleri ve çevrimiçi eğitimi yüz yüze eğitimin bir alternatifi olarak değil tamamlayıcısı olarak gördüklerine işaret eden örnek açıklamaları şunlardır:

"Çevrimiçi dersler alternatif olarak yer alabilir. Çünkü derslerin sadece online olması çok öğrenci gibi hissettirmeyebilir. Zamanla belki de alışırız ama şu an erken." (K073, Erkek)

"Yüz yüze eğitim her bölüm için gerekli olduğu gibi ilahiyat için de son derece gereklidir. Nasıl ki Uygulama bilimlerinin teorik yanı sıra pratikte de gelişmeleri gerekiyorsa, beşeri ilimlerin temeli de iletişimden, sözlü ifadeden, iknadan, eleştiriden, görsel ve işitsel her türlü aktiviteden geçtiği için mekânsal ve zamansal yüz yüzelik gerektiriyor." (K182, Kadın)

"Yüz yüze dersin yerini hiçbir çevrimiçi ders tutmaz." (K148, Erkek)

"İlahiyat bilgileri yüz yüze derslerle kavranır online eğitim tek yönlü kalıyor." (K047, Kadın)

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

“İlahiyat eğitimi müfredatının büyük bir bölümü kesinlikle örgün eğitime ihtiyaç duymaktadır.” (K167, Kadın)

“Benim evren tasavvuruma göre hiçbir yapay zekâ insan varlığının yerine ikame edilemez. Bununla birlikte pratiklik ekonomiklik fırsat eşitliği gibi ilkelerden hareketle dijital eğitim platformlarını tatbiki renklendirici kolaylaştırıcı bir materyal olarak görüyorum ayrıca kullanıyorum. Ancak ‘oku’ un bir alternatifi değil tamamlayıcısı destekleyicisi konumunda. Öğrenme alanları sadece bilişsel ve bilgi basamağı ile sınırlı değildir, daha üst düzey karmaşık entelektüel becerilerin uzaktan bir sistemle geliştirilmesi mümkün değil ancak geçirdiğimiz bu dönem için oldukça etkili. Son olarak reelde lisansüstü çevrimiçi eğitim sadece ders döneminde bulunan öğrenciler için planlanmış bir süreç olarak görünüyor. Tez döneminde kendi çaba ve imkânlarım dışında bu süreci bireysel olarak tamamlamaya çalışıyorum.” (K015, Kadın)

b) Daha iyi ve etkili bir lisansüstü eğitim için yüz yüze etkileşim gereklidir.

Tablo 11 Öğrencilerin “Daha İyi Ve Etkili Bir Lisansüstü Eğitim İçin Yüz Yüze Etkileşim Gereklidir.” İfadesine Katılım Düzeylerine İlişkin Frekans Ve Yüzde Değerleri

Katılım Düzeyi	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	89	44,5	44,5
Katılıyorum	69	34,5	79,0
Kararsızım	23	11,5	90,5
Katılmıyorum	15	7,5	98,0
Kesinlikle Katılmıyorum	4	2,0	100,0
Toplam	200	100,0	

Tablo 11 incelendiğinde katılımcı öğrencilerin lisansüstü ilahiyat programları için yüz yüze eğitimi tercih etmeleri konusunda %79’unun olumlu yönde görüş belirttiği, %9,5’inin olumsuz yönde görüş belirttiği ve %11,5’inin ise kararsız kaldığı saptanmıştır.

Araştırma bulgularından hareketle lisansüstü ilahiyat programlarında yüz yüze eğitimin çevrimiçi eğitime tercih edilme oranının oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Benzer bulgulara farklı alanlarda yapılmış çalışmalarda da ulaşıldığı görülmektedir. Özkul ve Aydın (2012) tarafından öğrencilerin açık ve uzaktan öğrenmeye ilişkin görüşlerinin incelendiği bir çalışmada öğrencilerin yarısının harmanlanmış öğrenmeyi, yüz yüze ve tamamen açık ve uzaktan öğrenmeye tercih ettiklerini ortaya konulmuştur. Gündüz (2013) tarafından yapılan bir çalışmada da, öğrencilerin uzaktan eğitimin yüz yüze eğitime göre daha etkili olduğu düşüncesine katılmadıkları saptanmıştır. Çalışma bulgularımızın diğer araştırma bulgularından farklılaşmasının nedeni örneklem grubunun ve çevrimiçi eğitimin içeriğinin değişmesiyle ilişkili olarak düşünülebilir. Ancak bu konuda diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmaya dahil edilen örneklem pandemisi şartları neticesinde çevrimiçi eğitim süreçlerine hızla ve hazırlıksız dahil olması ve yeterince yapılandırılmamış çevrimiçi eğitim uygulamalarıyla karşılaşması dikkate alınmalıdır. Nitekim katılımcıların ilgili açıklamaları okunduğunda da çevrimiçi uygulamalara tutumlarının zayıf olmasında teknolojik ekipmanın sağlanması ve öğretim görevlisinin çevrimiçi eğitim tutum ve yeterliklerinin etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların bu yönde değerlendirilmeye uygun açıklamaları şöyledir:

“Teknolojik alt yapı ve bu alt yapının herkes tarafından kullanılabilmesine dair şüphelerim var. (Maddi olarak herkes bu alt yapıya sahip midir emin değilim). Kırsal kesimlere bakıldığında çevrimiçi eğitim ile inanılmaz

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

bir adaletsiz durum ve fırsat eşitsizliği ortaya çıktı. Zengin zaten her türlü imkâna sahipti. Yoksul en azından bir şekilde okulda eğitim alabiliyordu. Şimdi yoksulun elindeki bu imkânı da elinden alınmış oldu.” (K091, Kadın)

“Ders ortamının samimiyet duygusunu vermemesi ve teknik alt yapı eksikliğinden kaynaklanan olumsuzluklar sebebiyle bence yüz yüze eğitim daha iyi.” (K062, Erkek)

“Yüz yüze eğitimden daha kopuk olduğu için motivasyon eksikliği yaşanıyor. Hocalarla yüz yüze ders yapmak onları daha iyi anlayabilmeyi sağlıyor.” (K103, Kadın)

“Yüz yüze eğitim gibi nitelikli değil. Kafama takılan birçok soru cevapsız kaldı. Akademik ilmi görüşmeler eksik kaldı.” (K125, Kadın)

“...bir lisansüstü öğrencisinin kesinlikle yüz yüze eğitim görmesi ve hocaları ile iletişimi bu şekilde olmalıdır.” (K141, Kadın)

c) Lisansüstü eğitimin tamamını çevrimiçi (online) eğitim yoluyla almak isterdim.

Tablo 12: Öğrencilerin “Lisansüstü Eğitimin Tamamını Çevrimiçi (Online) Eğitim Yoluyla Almak İsterdim.” İfadesine Katılım Düzeylerine İlişkin Frekans Ve Yüzde Değerleri

Katılım Düzeyi	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	51	25,5	25,5
Katılmıyorum	73	36,5	62,0
Kararsızım	34	17,0	79,0
Katılıyorum	17	8,5	87,5
Kesinlikle Katılıyorum	25	12,5	100,0
Toplam	200	100,0	

Tablo 12 incelendiğinde katılımcı öğrencilerin lisansüstü ilahiyat programının tamamını çevrimiçi almayı tercih etmeleri konusunda %62’sinin olumsuz yönde görüş belirttiği, % 17’sinin ise kararsız kaldığı ve % 21’inin olumlu yönde görüş belirttiği saptanmıştır. Bu durum, lisansüstü ilahiyat programlarında yüz yüze eğitimin çevrimiçi eğitime tercih edilme oranının oldukça yüksek olduğu şeklindeki bulguyu desteklemesi açısından kayda değerdir.

Farklı araştırmalarda da benzer bulgulara rastlanmıştır. Yapılan birçok araştırma, öğrencilerin uzaktan eğitim yerine yüz yüze eğitimi tercih ettiklerini göstermektedir (Carr-Chellman ve Duchastel, 2000; Levy, 2007; Glazier ve Harris, 2020). 2014 yılında yaptığı çalışmada Jaggars, daha önce en az bir kere uzaktan eğitim ile ders almış öğrenciler arasında her iki seçeneği mümkün olan bir ders için yüz yüze ve uzaktan eğitim arasında seçim yapmaları istendiğinde sadece %3’lük bir kısım öğrencinin uzaktan eğitimi seçtiğini belirtmiştir. Altıntaş Yılmaz (2020)’ın, yapmış olduğu çalışmada öğrencilere pandemi süreci tamamlandıktan sonra tercih edecekleri eğitim sistemi sorulmuştur. Öğrencilerin %90,3’ü örgün eğitime, %9,7’si ise uzaktan eğitime devam etmek istediklerini ifade etmişlerdir.

3.SONUÇ VE ÖNERİLER

İlahiyat ve İslami ilimler kapsamında yer alan bilim dallarında eğitim alan lisansüstü öğrencilerinin çevrimiçi eğitime yönelik genel tutumlarını çeşitli değişkenlere göre ele alınmış ve

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

elde edilen nicel bulgular nitel bulgular ışığında anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçlar ve bu kapsamda geliştirilen öneriler şöyledir:

- Çalışma grubunun çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumlarının orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Çevrimiçi öğrenme kapsamında ilahiyat ve İslami ilimler lisansüstü öğrencilerinin ilgi ve ihtiyaçlarının yeniden belirlenerek, alt yapı hizmetlerinin iyileştirilmesi ve imkanlarının geliştirilmesiyle öğrencilerin orta düzey olan tutumlarının olumlu yönde artırılabilceği anlaşılmıştır. Bu bağlamda öğrencilerin hem nicel araçlardaki görüşlerinden hem de nitel formdaki açıklamalarından sahip oldukları internet bağlantı gücünün deneyimlemiş oldukları çevrimiçi eğitim süreçlerini belirleyici nitelikte olduğu özellikle belirtilmelidir.
- Öğrencilerin çevrimiçi eğitime yönelik tutumları, cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir. Buna göre cinsiyetler arası fırsat eşitliğinin sağlanmasında ne gibi düzenlemelere gidilebileceği, üzerinde düşünülmesi gereken bir husus olarak durmaktadır. Bu bağlamda söz konusunu değişkenin altında yatan sebepleri belirlemek adına daha derinlemesine çalışmaların yapılması önerilebilir.
- Öğretim elemanlarının çevrimiçi eğitim sistemlerini kullanmaya istekli olma durumlarının öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumları üzerinde belirleyici olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum öğretim elemanlarının çevrimiçi eğitim sistemlerini kullanmaya isteksiz olmasının altında yatan sebeplerin belirlenmesi ve hizmet için eğitimler ile süreci daha etkili kullanmalarına yönelik araçların işe koşulması ihtiyacına referans olarak alınabilir.
- Öğrenim görülen üniversite ile ikamet edilen yerin birbirine göre konumunun öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin genel tutumları üzerinde belirleyici olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre lisansüstü eğitim gördüğü şehirde ikamet etmeyen ve ulaşım sıkıntısı yaşayan öğrencilerin, lisansüstü eğitim gördüğü şehirde ikamet eden veya ulaşım sıkıntısı yaşamayan öğrencilere göre çevrimiçi öğrenmeye ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür. Dolayısıyla lisansüstü eğitim düzeyinde ulaşım, enerji, zaman, ekonomiklik sağlanması açısından ilahiyat programlarının yürütülmesinde çevrimiçi uygulamaların etkin kullanımının üzerinde düşünülmesi gereken bir ihtiyaç olduğu söylenebilir.
- Çalışma grubunun çevrimiçi eğitime yönelik tutumları, devam edilen anabilim dalına göre anlamlı farklılık göstermektedir. Dolayısıyla lisansüstü ilahiyat/İslami ilimler programlarında hangi derslerin çevrimiçi eğitim modeline daha uygun olduğunun tespiti bir ihtiyaç olarak belirmiştir. Bu bağlamda etkili sanal sınıf uygulamaları ve sınıf yönetimi için belirlenen model ve yaklaşımlardan hangilerinin lisansüstü ilahiyat/İslami ilimler eğitimine daha uygun olduğu üzerinde çalışmalar yapılabilir. Öte yandan çevrimiçi eğitimin yüz yüze eğitimin bir alternatif olarak değil tamamlayıcısı olarak düşünülmesi noktasında bir farkındalık oluşturulabilir.
- Çalışma grubundaki öğrencilerin lisansüstü ilahiyat programlarının çevrimiçi öğrenmeye uygunluğu konusunda; olumlu kanaat belirtenlerin, olumsuz kanaat belirtenlere göre çoğunlukta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin bu yönde görüş belirtmelerinde etkili olan sebepler nitel veriler eşliğine irdelendiğinde, bu durumun katılımcıların lisansüstü eğitim düzeyinde olmaları ve dolayısıyla gençlik döneminden genç yetişkinliğe geçiş sürecinin kendilerine yüklediği farklı rollerle (eş, anne, baba, işe başlama vs.) ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Buradan hareketle lisansüstü eğitim düzeyindeki ilahiyat programlarının çevrimiçi uygulamalarından daha

etkin bir şekilde yararlanılabılmesinin bir ihtiyaç olduğuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda çevrimiçi eğitimin amaçları, ilkeleri, yöntem ve teknikleri yönüyle çevrimiçi lisansüstü ilahiyat / İslami ilimler eğitimlerinin gözden geçirilerek iyileştirilmesi ve güçlendirilmesinin önemi, imkân ve nasıllığı üzerinde durulmalıdır.

- o Çalışma grubundaki öğrencilerin ilahiyat İslami ilimler lisansüstü programlarının çevrimiçi öğrenmeye uygunluğu konusunda çoğunlukla olumlu görüş belirtmiş olmakla birlikte yüz yüze eğitimi, çevrimiçi eğitime tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Bir diğer ifade ile çevrimiçi eğitimin kendilerine olan kazanımlarının farkında oldukları ancak yine de yüz yüze eğitimi tercih ettikleri anlaşılmıştır. Bunun altında yatan temel sebeplerin ise çevrimiçi eğitim sürecinde etkileşim, materyal ve öğretim üyesi hususlarında yaşadıkları deneyimler olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda çevrimiçi lisansüstü ilahiyat/İslami ilimler eğitim süreçlerini daha etkin kılmak üzere her bir disiplin için çevrimiçi ders süreçlerine uygun ders materyallerinin geliştirilmesi, yöntem ve tekniklerin gözden geçirilmesi çalışmaları teşvik edilebilir. Çevrimiçi lisansüstü ilahiyat/İslami ilimler eğitim süreçlerine uygun ders materyali geliştirme konusunda disiplinler arası çalışmalara duyulan ihtiyaç gündeme getirilebilir. Öte yandan çeşitli seminerler yoluyla uzaktan eğitim programlarıyla ilgili daha fazla deneyim ve tecrübe kazanmaları sağlanabilir. Öğrencilerle birlikte öğretim elemanlarının da uzaktan eğitime ilişkin olumlu tutum geliştirmeleri sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Ağır, F., Gür, H., ve Okçu, A. (2007). *Uzaktan Eğitime Karşı Tutum Ölçeği Geliştirmesine Yönelik Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması*. 3(2), 128-139.
- Altuntaş Yılmaz, N. (2020). Yükseköğretim Kurumlarında Covid-19 Pandemisi Sürecinde Uygulanan Uzaktan Eğitim Durumu Hakkında Öğrencilerin Tutumlarının Araştırılması: Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü Örneği, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(1), 15-20.
- Aşkar, P. (2003). *Uzaktan eğitimde temel yaklaşımlar ve uzaktan eğitimde öğrenci (katılımcı) olmak*. Program adı: Uzaktan Eğitim Teknolojileri ve TCMB'de Teknoloji Destekli Bilgisayar Eğitimi Konferansı, Ankara.
- Ateş, A., ve Altun, E. (2008). Bilgisayar Öğretmeni Adaylarının Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 125-145.
- Aydın, M. vd. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecindeki Uzaktan Öğreticilerin Yeterlilik Durumlarının Belirlenmesi, *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 94-126 .
- Bacanak, A. (2008). *Fen ve teknoloji dersi performans değerlendirme formlarına yönelik oluşturulan web tabanlı programın etkililiğinin araştırılması* (Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Baki, A. ve Gökçek T. (2012). Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42), 001-021.
- Buluk, B., ve Eşitti, B. (2020). Koronavirüs (covid-19) Sürecinde Uzaktan Eğitimin Turizm Lisans

- Öğrencileri Tarafından Değerlendirilmesi. *Journal of Awareness*, 5(3), 285-298.
- Carr-Chellman, A., ve Duchastel, P. (2000). The ideal online course. *British Journal of Educational Technology*, 31(3), 229-241.
- Çakın, M. ve Külekçi Akyavuz E. (2020). Covid-19 Süreci ve Eğitime Yansımaları: Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi, *International Journal of Social Sciences and Education Research* 6 (2), 165-186.
- Çiçek, İ. vd. (2020). Covid-19 ve Eğitim, *Milli Eğitim Dergisi*, Salgın Sürecinde Türkiye'de ve Dünyada Eğitim, 1091-1104 .
- Creswell, J. W. (2017). *Eğitim Araştırmaları: Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması, Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi*. İstanbul: Edam Yayınları.
- Creswell, J. W. ve Plano Clark V. L. (2015). *Karma Yöntem Araştırmaları Tasarımı ve Yürütülmesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erkuş, A. (2016). *Psikolojide Ölçme ve Ölçek Geliştirme-I*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Glazier, R., ve Harris, H. S. (2020). *Common Traits of the Best Online and Face-to-Face Classes: Evidence from Student Surveys*.
- Genç, Z. S. vd. (2020). Pandemi (Covid-19) Sürecindeki Uzaktan Eğitim Uygulamalarına İlişkin Lisansüstü Öğrenci Görüşleri, . *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* , 134-158.
- Gündüz, A. Y. (2013). *Öğretmen adaylarının uzaktan eğitim algısı* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Gürbüz, S., ve Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (Felsefe-Yöntem-Analiz)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Holmberg, B. (1995). *Theory And Practice of Distance Education*. London: Routledge.
- İnce, F. ve Evcil F. Y. (2020). Covid-19'un Türkiye'deki İlk Üç Haftası. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(2), 236-241.
- İslamoğlu, H., ve Alnıaçık, Ü. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- İşman, A. (2011). *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Jaggars, S. S. (2014). Full article: Choosing Between Online and Face-to-Face Courses: Community College Student Voices. *American Journal of Distance Education*, 28(1), 27-38.
- Karagöz, Y. (2016). *İstatistiksel Analizler*. Ankara: Nobel Yayıncılık,.
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kaymakcan, R. vd. (2013). Paydaşlarına Göre İlahiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM) Programının

Değerlendirilmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(26), 71-110.

- Korucu, A. T. ve Kabak, K. (2020). Türkiye'de Hibrit Öğrenme Uygulamaları ve Etkileri: Bir Meta Analiz Çalışması, *Bilgi ve İletişim Teknolojileri Dergisi*, 2(2), 88-112
- Levy, Y. (2007). Comparing dropouts and persistence in e-learning courses. *Computers ve Education*, 48, 185-204.
- Maushak, N. J., ve Ellis, K. A. (2003). Attitudes of Graduate Students toward Mixed-Medium Distance Education. *Quarterly Review of Distance Education*, 4(2), 129-141.
- Mercan, A. (2018). *Üniversite Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim ile İlgili Görüşleri ve Hazırbulunuşlukları: Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Afyon.
- Özbay, Ö. (2015). Dünyada ve Türkiye’de Uzaktan Eğitimin Güncel Durumu. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (5), 376-394.
- Özer, B. (2011). *Uzaktan Eğitim Programlarının Öğrenci ve Öğretim Üyesi Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi (Sakarya Üniversitesi Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Özkuş, A. E., ve Aydın, C. H. (2012). *Öğrenci Adaylarının Açık ve Uzaktan Öğrenmeye Yönelik Görüşleri*. Program adı: Akademik Bilişim’12 - XIV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri (1 - 3 Şubat 2012) Uşak Üniversitesi.
- Pallant, Julie. (2017). *SPSS Kullanma Kılavuzu*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Selçuk, M., Sözen, H., Şimşek, V., ve İpek, Y. (2021). Full article: The Online Learning Experience of Theology Students in Turkey during the COVID-19 Pandemic: A New Disposition for RE? *The official journal of the Religious Education Association*, 116(1), 74-90.
- Simonson, M., Smaldino, S. E., ve Albright, M. (2003). *Teaching and Learning at a Distance: Foundations of Distance Education*. Boston; New York; Paris etc.
- Şen, B., Atasoy, F., ve Aydın, N. (2010). *Düşük Maliyetli Web Tabanlı Uzaktan Eğitim Sistemi Uygulaması*. Program adı: Akademik Bilişim’10 - XII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri (10 - 12 Şubat 2010), Muğla.
- USDLA. (2020). United States Distance Learning Association. Geliş tarihi 25 Mayıs 2021, gönderen <https://usdla.org/>
- Usta, İ., Uysal, Ö., ve Okur, M. R. (2016). Çevrimiçi Öğrenme Tutum Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenirliği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2215-2222.
- Uşun, S. (2006). *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Uzun, A. M., Ünal, E., ve Yamaç, A. (2013). Service teachers' academic achievements in online distance education: the roles of online self-regulation and attitudes. *Turkish Online Journal of Distance Education- TOJDE*, 14(2), 131-140

Yağan, S. A. (2021). Üniversite Öğrencilerinin COVID-19 Salgını Sürecinde Yürütülen Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ve Görüşleri, *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi* (1), 147-174

Yalın, H. İ. (2001). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Yıldırım A. ve Şimşek H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, S. (2016). Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğrencilerin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumları. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 301-329.

Çalışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkiler bulunmamakta, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması olmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı: Bu çalışma, 20-23 Mayıs 2021 tarihlerinde Malatya'da gerçekleştirilen “Dijitalleşme ve Din” temalı “Uluslararası İslam ve Yorum – V” adlı kongrede sözlü bildiri olarak bu makalede yer alan yazarlar tarafından sunulmuştur. Yazarlar araştırma sürecine eşit oranda katkıda bulunmuşlardır.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırmanın etik kurul izni, Bayburt Üniversitesi Etik Kurul Komisyonu’ndan 15.06.2020 tarih 10612 sayısı ile alınmıştır.